

ciekawego materiału, często unikatowego. Marek Sosenko prowadzi nas po swojej łomżyńskiej wystawie ze znanstwem i swadą, w kolejnych miniwykładach charakteryzuje poszczególne grupy obiektów, zwraca uwagę na istotne szczegóły, podkreśla wagę

detali. Całości dopełnia obszerna bibliografia przedmiotu.

Grzegorz Nieć

Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie

Przemiany dokonujące się w systemie komunikacji naukowej, spowodowane jej dynamicznym rozwojem, wymuszały na przestrzeni wieków tworzenie nowych narzędzi, służących ciąglemu jej udoskonalaniu. Szczególnie miejsce w tym systemie zajęły czasopisma naukowe i popularnonaukowe. Te pierwsze, założone w połowie XVII w., stały się – obok książki drukowanej – komplementarnym kanałem przekazywania wiedzy naukowej. Miały one m.in. przekazywać ludziom nauki wiadomości o aktualnie prowadzonych badaniach i najnowszych osiągnięciach, a także ułatwiać dostęp do potrzebnych im informacji w sytuacji odczuwanego już wówczas jej nadmiaru. Natomiast w wersji popularnonaukowej, funkcjonującej w systemie komunikacji społecznej od XVIII w., czasopisma miały informować szersze kręgi społeczeństwa o postępie w nauce oraz służyć jej upowszechnianiu i popularyzacji. Ulegając pewnym przemianom i udoskonaleniom, stały się aż do czasów mediów elektronicznych istotnym

Barbara Centek, *Naukowe i popularnonaukowe czasopisma Lubelszczyzny 1944–1989*, Warszawa: Tetragon 2012, 332 s., il., ISBN 978-83-930318-0-1

DOI: 10.12775/TSB.2013.010

narzędziem służącym komunikowaniu się uczonych między sobą, a także z innymi grupami społecznymi.

Mimo że od zaistnienia na rynku wydawniczym czasopism naukowych mija już czwarty wiek, to nadal jeszcze nie wszystkie były przedmiotem naukowej refleksji. Stąd też zarówno w opracowaniach z zakresu historii nauki, jak i prasoznawstwa ciągle napotykałyśmy białe plamy. Dotyczy to m.in. badań poświęconych problematyce naukowej i popularnonaukowej prasy regionalnej, genezie jej powstawania, przemianom i przekształceniom oraz jej roli w systemie komunikacji naukowo-społecznej. Tę lukę stara się wypełnić książka autorstwa Barbary

Centek w całości poświęcona tym właśnie zagadnieniom. Jest ona efektem szczegółowych badań prowadzonych przez autorkę. Ich wyniki stały się podstawą przygotowanej pod kierunkiem prof. dr hab. Grażyny Gzelli dysertacji doktorskiej obronionej w lipcu 2009 r., a następnie upowszechnienia ich w wydanej trzy lata później książce. Warto w tym miejscu nadmienić, że zainteresowania badawcze autorki już od czasu studiów koncentrowały się wokół problematyki z zakresu prasoznawstwa, ze szczególnym uwzględnieniem czasopism naukowych i popularnonaukowych nie tylko Lubelszczyzny, lecz także południowego Podlasia.

Głównym celem podjętych przez autorkę badań jest wykazanie, że w okresie PRL działające na terenie Lubelszczyzny różnorodne instytucje naukowe i oświatowe, zarówno te istniejące wcześniej, jak i nowo tworzone, aktywnie uczestniczyły w procesie powstawania różnych typów czasopism, w tym naukowych i popularnonaukowych. Autorka uznała za celowe przeprowadzenie badań umożliwiających nie tylko ich identyfikację, lecz także prezentację przeprowadzoną w aspekcie prasoznawczym. Badania te zostały przeprowadzone na bardzo obszernym materiale źródłowym, jakim są zachowane do dziś regionalne czasopisma naukowe i popularnonaukowe, publikowane w tym regionie. Lubelszczyzną okresu PRL autorka postrzega jako

region peryferyjny, w którym mimo tak bardzo niekorzystnego położenia powstało wiele prężnie działających ośrodków naukowych i oświatowych. Kreśląc granice tego regionu, przyjęła, że pokrywa się on z obszarem województwa lubelskiego z lat 1950–1975. Dzięki temu przedmiotem jej eksploatacji badawczej stały się periodyki wydawane na terenie 17 powiatów oraz miasta Lublin. Miasta, które wyróżniało to, że było jedynym w Polsce ośrodkiem, w którym funkcjonowały dwa uniwersytety: działający od 1918 r. Katolicki Uniwersytet Lubelski (dalej: KUL) i utworzony w 1944 r. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej (dalej: UMCS). Uczelnie te były najważniejszymi, lecz nie jedynymi instytucjami sprawczymi, wydającymi interesujące autorkę periodyki. Czasopisma o charakterze naukowym lub popularnonaukowym wydawały również utworzone w późniejszym okresie takie instytucje pozauniwersyteckie, jak Politechnika Lubelska oraz Akademie: Rolnicza i Medyczna. Do grupy instytucji sprawczych wydających interesujące autorkę czasopisma należały też biblioteki, muzea, placówki konserwatorskie, domy kultury, instytucje wojskowe i badawczo-rozwojowe, a także reaktywowane lub nowo tworzone towarzystwa naukowe i regionalne działające w różnych miastach regionu.

Jak napisała autorka w słowie wstępnym, podjęta przez nią proble-

matyka badawcza nie była do tej pory przedmiotem całościowego opracowania. Według niej wszystkie dotychczas opublikowane prace albo ograniczały się do charakterystyki tylko jednego tytułu czasopisma, ewentualnie wybranej grupy tematycznej, albo ich zakres problemowy był bardzo ograniczony. Natomiast badane w recenzowanej publikacji wydawnictwa ciągle nie tylko zostały przedstawione w sposób kompleksowy, lecz także zostały zaprezentowane w aspekcie historyczno-prasoznawczym, pozwalającym na przeprowadzenie analizy formalno-treściowej umieszczonej w szerszym kontekście historyczno-kulturowym.

Publikacja imponuje rozległością kwerend archiwalno-bibliotecznych przeprowadzonych przez autorkę oraz znajomością literatury przedmiotu dotyczącej zarówno dziejów czasopiśmiennictwa, jak i tradycji ruchu naukowego na Lubelszczyźnie oraz wpływu polityki na naukę w czasach PRL.

Podstawę źródłową pracy stanowią materiały archiwalne oraz przechowywane w bibliotekach Lublina, Torunia i Warszawy niskonakładowe czasopisma naukowe i popularnonaukowe. Kwerendą archiwalną zostały objęte zbiory archiwów KUL, UMCS, Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych oraz lubelskich Instytutów Badań nad Twórczością

Norwida i Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Akademickim. W zbiorach tych instytucji są przechowywane materiały wytworzone zarówno przez redakcje poszczególnych czasopism, jak i instytucje sprawcze. Ten zbiór nie jest jednak kompletny, gdyż jak pisze autorka, archiwa pozostałych lubelskich uczelni, z różnych przyczyn, nie udostępniły jej swoich zasobów.

Jednak najważniejszym źródłem drukowanym były dla autorki lubelskie czasopisma naukowe i popularnonaukowe z lat 1944–1989. W wyniku skrupulatnie prowadzonej kwerendy bibliograficzno-bibliotecznej udało się jej zestawić listę liczącą aż 131 tytułów czasopism spełniających zakresłone przez autorkę kryteria formalno-treściowe. Warto w tym miejscu nadmienić, że w tej grupie były zarówno efemerydy, jak i takie czasopisma, które ukazywały się przez kilka, a niekiedy nawet kilkanaście lat, wychodząc jako jednodniówki, jak też miesięczniki, kwartalniki, półroczniki albo roczniki. To właśnie te cechy, charakterystyczne dla wszystkich wydawnictw ciągłych, spowodowały wielokrotny wzrost liczby analizowanych czasopism. Podejmując decyzję o włączeniu lub eliminacji danego tytułu, autorka musiała dodatkowo rozstrzygnąć, czy badane wydawnictwo może być uznane za czasopismo, a jeśli tak, to czy należy do grupy czasopism naukowych, czy też popularnonaukowych. W przy-

padku wątpliwości za rozstrzygające uznała nie cechy wydawniczo-formalne, które są najczęściej podstawą przy tworzeniu wyselekcjonowanego zbioru periodyków, lecz subiektywne opinie poszczególnych redakcji dopełnione każdorazowo indywidualnymi rozstrzygnięciami. Efekty tych działań odnajdujemy zarówno w stworzonej przez nią klasyfikacji czasopism, jak i określeniu ich charakteru. Aktualnie poszczególne numery analizowanych czasopism są przechowywane w lubelskich bibliotekach naukowych oraz w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie i Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Jednak w żadnej z tych placówek nie ma kompletu wszystkich wyselekcjonowanych tytułów czasopism. Ponadto upływ czasu sprawił, że niektóre zostały zdekompletowane. Stąd też autorka w przypadku braku danego numeru czasopisma musiała posiłkować się informacjami zamieszczonymi w bibliografii lub literaturze przedmiotu.

Przy tak obszernej podstawie źródłowej autorka musiała także wprowadzić ważne z punktu widzenia metodyki badań ograniczenia. W tym przypadku polegały one na prowadzeniu badań w oparciu o analizę informacji zamieszczanych w stopkach redakcyjnych, uzupełnianych wiadomościami podawanymi w tekstach przygotowywanych przez redakcje, najczęściej z okazji jakiejś okrągłej

rocznicy danego pisma. Natomiast charakterystyka zawartości treściowej poszczególnych numerów, o której autorka wspomina we *Wstępie*, została z różnych powodów bardzo ograniczona i najczęściej przybrała postać umieszczonych w przypisach odsyłaczy zawierających informacje o autorze artykułu, tytule artykułu, tytule czasopisma, roku jego wydania, numerze i stronach, na których został wydrukowany. Ten wybór miał istotny wpływ na zawartość treściową dysertacji.

Fakty zamieszczone w źródłach drukowanych i archiwalnych autorka uzupełniła o wiadomości uzyskane w trakcie przeprowadzonych przez nią wywiadów z twórcami niektórych analizowanych czasopism oraz informacje podane w drukowanych w lokalnej prasie wspomnieniach redaktorów i założycieli badanych periodyków. Pozyskanie tych wiadomości pozwoliło poszerzyć zakres badanej problematyki i zaprezentować dane niedostępne w innych analizowanych źródłach. Tak skompletowana podstawa źródłowo-piśmiennicza przyczyniła się w głównej mierze do poszerzenia spektrum analizowanej problematyki, która ponadto jest dobrze osadzona w kontekście przemian polityczno-kulturowych, jakie dokonały się w latach 1944–1989.

Recenzowana książka składa się z sześciu rozdziałów dzielących się na

podrozdziały. W nich kolejno są rozpatrywane takie kwestie, jak tradycje ruchu naukowego na Lubelszczyźnie od drugiej połowy XVI w. do lat 30. XX w. czy też wpływ polityki na naukę w Polsce w latach 1944–1989. Przy czym, jak słusznie autorka zaznaczyła to w spisie treści, rozdział ten stanowi tylko zarys problemu. Kolejne rozdziały stanowią zasadniczą część pracy i zostały poświęcone analizie czasopism:

- uniwersyteckich wydawanych przez działające w Lublinie dwa uniwersytety,
- pozauniwersyteckich wydawanych przez pozostałe szkoły wyższe i średnie,
- pozaakademickich instytutów naukowych oraz innych instytucji naukowo-badawczych,
- społecznego ruchu naukowego i organizacji oświatowych,
- wydawanych przez biblioteki, muzea, placówki konserwatorskie i domy kultury.

Wynikające z przeprowadzonej analizy wnioski autorka zamieściła w *Zakończeniu*. Cennym dopełnieniem pracy jest zamieszczony na końcu katalog wszystkich analizowanych periodyków. Ma on charakter rejestracyjny, dzięki czemu ułatwia czytelnikom szybkie odnalezienie poszukiwanego tytułu i ogólne zorientowanie się w jego profilu. W każdym z ułożonych alfabetycznie opisów podano: pełny

tytuł i, jeśli występował, podtytuł czasopisma, jego częstotliwość ukazywania się, informacje o wydawcy lub instytucji sprawczej, o ile nie była podana bezpośrednio po tytule, miejsce wydania, rok wydania pierwszego i ostatniego numeru, ogólną liczbę numerów, format, objętość i nakład, zaznaczając każdorazowo wszelkie zmiany, jakie występowały w okresie ukazywania się danego tytułu. W opisie zrezygnowano z podawania informacji o nazwiskach redaktorów i cenach poszczególnych numerów, gdyż zostały one wymienione w pierwszej części pracy. Ponadto wszelkie odstępstwa od tego schematu zostały zasygnalizowane dodatkowymi, bardzo czytelnymi, oznaczeniami. Pracę dodatkowo wzbogacają zamieszczone w części głównej przy charakterystyce niektórych periodyków czarno-białe ilustracje wybranych okładek.

Skrupulatność i docieklivość autorki zaowocowała powstaniem cennej dla badaczy regionu, i nie tylko, publikacji umożliwiającej odtworzenie zarówno dziejów poszczególnych czasopism, jak i ich roli w systemie komunikacji naukowej i popularnonaukowej. Kolejność poszczególnych rozdziałów i podrozdziałów, jak też strona stylistyczna i leksykalna są poprawne. Autorka obiektywnie i w sposób właściwie udokumentowany ukazała wszystkie ważne z punktu widzenia tematu pracy zagadnienia, jednocześnie prawidłowo

je interpretując. Pewne zastrzeżenia można mieć jedynie do sposobu prezentacji niektórych problemów, jak ceny poszczególnych egzemplarzy. Wydaje się, że podanie ich w zestawieniach tabelarycznych byłoby bardziej czytelne i łatwiejsze do porównania. Samo natomiast wyjaśnienie przyczyn powodujących ich zmiany, polegające zazwyczaj na ich wzroście, należy uznać za zbyt lakoniczne. W większości przypadków, choć nie zawsze, autorka, podając nazwiska twórców, redaktorów i autorów, pomija ich tytuły naukowe, a szkoda, bo one w istotny sposób wpływają na jakość i rangę czasopisma, zwłaszcza naukowego. Może warto było, prezentując sylwetki twórców poszczególnych periodyków, zamieścić choćby w przypisach krótkie notki biograficzne? W zakończeniu pracy autorka podaje, że udało jej się skompletować aż 151 tytułów czasopism uznanych przez nią za naukowe lub popularnonaukowe i wydawanych przynajmniej częściowo na Lubelszczyźnie. Te dane nie pokrywają się z zamieszczoną na końcu pracy bibliografią źródeł, w której znajdujemy tylko 131 tytułów czasopism. Można też dyskusować z niektórymi wnioskami autorki, jak choćby z tym, że rolniczy charakter regionu przyczynił się w istotny sposób do rozwoju badań z tego zakresu

i zamieszczania ich wyników w analizowanych periodykach. Warto podkreślić, iż duży wpływ na rozwój tego nurtu badawczego miała struktura wewnętrzna działających w regionie szkół wyższych, zwłaszcza UMCS-u, którego dwa wydziały: rolniczy i medyczny, przekształciły się z czasem w samodzielne akademie.

Podsumowując, warto podkreślić, że inicjatywa opracowania tego problemu była niewątpliwie słuszna. Autorka w pełni zrealizowała wszystkie wyszczególnione we wstępie problemy badawcze. Wykazała, iż działające na terenie Lubelszczyzny różne instytucje, do zadań których należało także wydawanie czasopism naukowych i popularnonaukowych, w pełni wpisują się w ogólnopolski model tego typu działań. Ponadto dokładność i skrupulatność prowadzonych przez autorkę badań zaowocowała powstaniem publikacji wnoszącej nie tylko nowe informacje z zakresu historii nauki i komunikacji naukowej, lecz także odnoszące się do dziejów poszczególnych periodyków wydawanych na terenie Lubelszczyzny.

Małgorzata Gorczyńska

Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie